บทสรุป

สถานการณ์ทางภาคใต้นั้น เป็นปัจจัยสำคัญมากประการหนึ่งที่ส่ง เสริมให้เจ้าพระยานครฯมีบทบาทและอำนาจ เด่นชัดเหนือกว่า เจ้า เมืองนครศรีธรรมราชคน อื่น ๆ ใน พ.ศ.2352 พม่ายกทัพมาตีหัว เมืองชายฝั่งตะวันตกของไทย และหลังจากนั้น ทางราชธานีซึ่งหวั่นวิตกการรุกรานของข้าศึกจากทางตะวันตกนี้มากจึงสนับสนุนให้เจ้าพระยานครฯสร้างกองทัพ เรือที่ตรังไว้ เป็นจำนวนมาก เพื่อรักษาพระราชอาณาเขตต่อมาเมื่อ เมืองไทรบุรีหัว เมืองประเทศราชมลายูของไทยได้ทำการติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษซึ่งกำลัง เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในแถบแหลมมลายู เจ้าพระยานครฯจึงได้รับความ เห็นชอบจากราชธานีให้ทำการผนวกหัว เมือง ไทรบุรี เข้ามา เป็นส่วนหนึ่งของไทย ใน พ.ศ.2364 พร้อมกับให้ขยายอำนาจลงไปใน เมือง เประด้วย จึงทำให้เจ้าพระยานครฯ เข้าไปมีอำนาจทางชายฝั่งตะวันตกตั้งแต่ เมืองตรังลงไปจนถึง เมือง เประ เพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ เจ้าพระยานครฯยังมีความสามารถและความ เฉลียวฉลาดส่วนตัวดำ เนินการที่ เป็นประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งช่วยส่ง เสริมอำนาจของตน เองให้มากขึ้น เช่น พยายามหาผลประโยชน์ทางการค้าให้กับราชธานี จัดสิ่งของที่ต้องพระราชประสงค์และของดำนัล เข้าไปถวายบ่อย ๆ และยังได้ให้ลูกหลานที่ เข้ารับราชการในกรุง เทพฯช่วยสืบข่าวที่ เป็นประโยชน์ เพื่อที่จะปฏิบัติการใด ๆ ให้ เป็นที่ต้องพระราชประสงค์อยู่ เสมอ ๆ ดังนั้น เจ้าพระยานครฯจึง เป็นที่โปรดปรานและไว้วางใจของทางราชธานีจนได้รับอำนาจมากกว่า เจ้า เมืองภาคใต้ที่สำคัญ ๆ อื่น ๆ เช่น มีอำนาจมากกว่า เจ้า เมืองสงขลา ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ เลิศหล้านภาลัย และมีอำนาจเหนือ เมืองพัทลุงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่ง เกล้า เจ้าอยู่หัว เป็นต้น

เจ้าพระยานครฯยิ่งมีอำนาจมากขึ้น เท่าใดก็ยิ่งมีภาระรับผิดชอบมากขึ้น เท่านั้น กล่าวคือ นอกจากจะ เป็นผู้จัดหาผลประโยชน์ทางการค้าให้กับราชธานี ป้องป้องกันและปราบปรามโจรสลัด รักษาพระราชอาณาเขตภาคใต้ รักษาความสงบและระงับ เหตุทางหัว เมืองภาคใต้ รักษาผลประโยชน์ต่าง ๆ ของไทยแล้ว ยังต้อง

ทำหน้าที่เป็นผู้แทนของราชธานีในการติดต่อกับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับรัฐบาลอังกฤษที่ปีนังในปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเมืองมลายู เพราะฉะนั้นเจ้าพระยานครฯ จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเจรจาทำสนธิสัญญาเบอร์นีกับอังกฤษที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ.2369

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ทั้งสถานการณ์ภาคใต้ในขณะนั้นและความสามารถโดยส่วนตัวของเจ้าพระยานครฯมีส่วนส่งเสริมให้เจ้าพระยานครฯ มีบทบาทและอำนาจมาก ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อสถานการณ์ทางภาคใต้เริ่มคลี่คลายลงไป คือ เมื่อส่วนหนึ่งของพม่า (ทวาย ตะนาวศรี และมะริด) ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ใน พ.ศ.2368 แล้ว และไทยตกลงกับอังกฤษในปัญหาเรื่องหัวเมืองมลายูได้หลังจากมีการเซ็นสัญญาเบอร์นีที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2369 ความจำเป็นในด้านทหารและกองทัพเรือจึงลดน้อยลง เจ้าพระยานครฯ ต้องเลิกล้มนโยบายการขยายอิทธิพลและอำนาจลงไปทางใต้ ฉะนั้นบทบาทและอำนาจของเจ้าพระยานครฯจึงลดลงไปตามสถานการณ์ด้วย แต่เนื่องจากความสามารถเฉพาะตัวและประสบการณ์ที่มีมากกว่าเจ้าเมืองอื่น ๆ ทางภาคใต้ ทำให้เจ้าพระยานครฯ ยังคงเป็นที่โปรดปราน เป็นที่ไว้วางใจของราชธานีอยู่ตลอดมา

เมื่อเจ้าพระยานครฯถึงแก่กรรมใน พ.ศ.2382 แล้ว เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนต่อ ๆ มามีบทบาทและอำนาจน้อยลง คือ มีอำนาจปกครองเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองตรัง ทำหน้าที่กำกับเมืองกลันตันและหัวเมืองไทรบุรีบางส่วนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนต่อมาไม่มีความสามารถเทากับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และสถานการณ์ทั่วไปก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องให้อำนาจมากเช่นแต่ก่อน

บทบาทเจ้าพระยานครฯนั้นอาจจะกล่าวได้ว่ามีผลเสียอยู่บ้าง กล่าวคือ เจ้าพระยานครได้พยายามแข่งขันอำนาจกับเมืองสงขลา และใช้อิทธิพลเข้าครอบครองเมืองพัทลุง เพื่อให้เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจเหนือหัวเมืองที่สำคัญ ๆ ทางภาคใต้ ทำให้เกิดการแตกแยกเป็นอริกันอย่างมากระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลา และหวกเมืองพัทลุงก็ไม่พอใจทางเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อมีความวุ่นวายเกิดขึ้นทางภาคใต้ เช่น ขบถแขกปัตตานี ในพ.ศ.2374 จึงไม่ร่วมมือกันระงับเหตุ

จน เกือบร้อนถึงราชธานีต้องส่งกองทัพลงมาปราบปราม เป็นการสิ้นเปลืองกำลังคน และกำลังทรัพย์ เป็นอันมาก นอกจากนี้ เจ้าพระยานครฯยัง เป็นศัตรูกับ เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ถึงแม้ว่า เจ้าพระยานครฯจะได้ครอบครอง เมืองไทรบุรีก็ตาม แต่ก็ต้องรับภาระป้องกันปราบปรามขบถ เมืองไทรบุรีถึง 2 ครั้ง ขบถแต่ละครั้งนับว่าสร้างความวุ่นวายและยุ่งยากให้กับหัว เมืองภาคใต้และราชธานีอย่างมาก

อย่างไรก็ตามบทบาทและอำนาจของ เจ้าพระยานครฯส่วนใหญ่ เป็นผลดีต่อประ เทศชาติในขณะนั้น กล่าวคือ เจ้าพระยานครฯสามารถ สร้างความมั่นคงและความมี เสถียรภาพทางการ เมืองและ เศรษฐกิจให้กับหัว เมืองภาคใต้ ช่วย เสริมสร้างเพิ่มพูนผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจให้กับราชธานี และยังดำเนินนโยบายต่างประ เทศที่ดี สามารถรักษาผลประโยชน์ของไทยไว้ได้อย่างมีศักดิ์ศรี เมื่อต้อง เผชิญกับอิทธิพลของอังกฤษในปัญหา เรื่อง เมืองมลายู ซึ่ง เป็นการแบ่ง เบาภาระของทางราชธานีในหัว เมืองภาคใต้ได้อย่างมาก นับได้ว่า เจ้าพระยานครฯ เป็นกำลังสำคัญของราชธานี แสดงให้ เห็นว่า เจ้าพระยานครฯ เป็น เจ้า เมืองที่มีความสามารถสูงสมกับที่ทางราชธานีให้อำนาจและความไว้วางใจตลอดมา

เป็นที่น่าสังเกตว่า การปกครองหัว เมืองภาคใต้นั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคล เจ้า เมืองคนใดที่มีความสามารถ จัดหาผลประโยชน์ให้กับทางราชธานีมาก เท่าใดก็จะเป็นที่โปรดปราน จะได้รับความไว้วางใจและได้รับอำนาจมาก ฉะนั้นจึงมีการแข่งขันกันระหว่างหัว เมืองภาคใดที่สำคัญ คือ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และ เมืองพัทลุง ความสัมพันธ์ระหว่าง เมืองทั้ง 3 นี้น่าจะได้ศึกษาค้นคว้าให้ละ เอียดยิ่งขึ้น เพราะสามารถช่วยให้ เข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ภาคใต้ยัง เป็นภาคที่สมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และอาจ เป็นสา เหตุอันหนึ่งที่ก่อให้ เกิดการแก่งแย่งชิงอำนาจกันในหัว เมืองใหญ่ ๆ ทางภาคใต้ เพราะฉะนั้น เศรษฐกิจทางภาคใต้จึง เป็นอีก เรื่องหนึ่งที่น่าสนใจและน่าศึกษาค้นคว้าให้กระจ่าง จึงจะช่วยให้ เข้าใจประวัติศาสตร์ภาคใต้ชัด เจนยิ่งขึ้น และทำให้ เข้าใจภูมิภาคทางใต้ในปัจจุบันอีกด้วย.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หลักฐานชั้นต้น

๑. จดหมายเหตุที่เป็นตัวเขียน และยังไม่ได้ตีพิมพ์

ห้องสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. ๑๑๓๘ (พ.ศ. ๒๓๑๙) เลขที่ ๖, ๖/ก.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๓๒๗) เลขที่ ๑ และ ๒.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕) เลขที่ ๓, ๔, ๖, ๗, ๘, ๙ก, ๑๐, ๑๑, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๘, ๒๐ และ ๒๔.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๕ (พ.ศ. ๒๓๕๖) เลขที่ ๑ก, ๒, ๓, ๕, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ก, ๑๘, ๑๙, ๒๐ และ ๒๑.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๖ (พ.ศ. ๒๓๕๗) เลขที่ ๒, ๓, ๔, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๑๙, ๒๑, ๒๒, และ ๒๓.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๗ (พ.ศ. ๒๓๕๘) เลขที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๖, และ ๑๓.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๘ (พ.ศ. ๒๓๕๙) เลขที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๘, ๑๐, ๑๑ และ ๑๓.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๙ (พ.ศ. ๒๓๖๐) เลขที่ ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๒, ๑๓, ๑๗, ๑๘ และ ๒๒.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๐ (พ.ศ. ๒๓๖๑) เลขที่ ๑, ๒, ๓, ๕, ๗, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, และ ๑๗.

ห้องสมุดวชิรญาณ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๑ (พ.ศ. ๒๓๖๒) เลขที่ ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙ และ ๑๐.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๒ (พ.ศ. ๒๓๖๓) เลขที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ และ ๙.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๓ (พ.ศ. ๒๓๖๔) เลขที่ ๒.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕) เลขที่ ๑, ๒, ๓, ๑๐, และ ๑๑.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๕ (พ.ศ. ๒๓๖๖) เลขที่ ๒ และ ๔,

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๖๘) เลขที่ ๓, และ ๑๕.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙) เลขที่ ๓, ๕, และ ๖.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๙๑ (พ.ศ. ๒๓๗๒) เลขที่ ๑๒.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๙๙ (พ.ศ. ๒๓๘๐) เลขที่ ๑๕.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑) เลขที่ ๑๒, ๒๑ และ ๒๔.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒) เลขที่ ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๓๑/๑, ๓๑/๒, ๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๒๒, ๑๒๔, ๑๔๖, ๑๔๘, ๑๕๐, ๑๕๓, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๔, ๑๖๕, ๑๗๑, ๑๘๗, ๒๐๑, และ ๒๑๐.

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๔ (พ.ศ. ๒๓๘๕) เลขที่ ๒๘.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๔ หนังสือราชการกรมกลาโหม จ.ศ. ๑๒๒๒ - ๑๒๒๓ เล่ม ๒๒.

๒. จดหมายเหตุที่ตีพิมพ์แล้ว

พระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, มูลนิธิ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๑ - ๑๑๗๓. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓ (พิมพ์ในวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๒ ปี)

_____. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔ (พิมพ์ในวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๓ ปี)

นรินทรเทวี, กรมหลวง. จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี พิมพ์ร่วมกับฉบับเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๘๑) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เฉพาะตอน พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๖๓) พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๙ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพ นางสาวเรียม วิเศษกุล)

อุดมสมบัติ, หลวง (จัน) จดหมายหลวงอุดมสมบัติ. นครหลวงกรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๑๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงบุญเกื้อ เบญจกาญจน์).

หลักฐานชั้นรอง

๑. ประเภทพงศาวดารและประชุมพงศาวดารต่าง ๆ

คุรุสภา, องค์การค้า. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒, เล่ม ๓. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๒. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๐. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๑.

คุรุสภา, องค์การค้า. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๑, เล่ม ๔๐. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๒.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๕, เล่ม ๔๖. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๔. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๑๔.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนศิวพร, ๒๕๑๑. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบรรจุศพคุณพ่อไต้ลั้ง พรประภา ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๑).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๑ - ๒. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑ - ๒. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๑ - ๒. พระนคร : ป. พิศนาคการพิมพ์ ๒๕๐๖.

๒. หนังสือต่าง ๆ

ขจร สุขพานิช. ฐานันดรไพร่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๙.

คุรุสภา, องค์การค้า. กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ - ๕. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. สามเจ้าพระยา. พระนคร : โรงพิมพ์อาศรมอักษร, ๒๕๐๕.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ไทยรบพม่า. พิมพ์ครั้งที่ ๖ ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๔.

_____. ลักษณะการปกครองสยามแต่โบราณ. พระนคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงการเจริญ, ๒๕๑๑. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายดาว บุปผาเวส ณ เมรุวัดราษฎร์บำรุง ชลบุรี วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๑๑).

ตรี อมาตยกุล, และคนอื่น ๆ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕).

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๖.

ธรรมทาส พานิช. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาสมัยศรีวิชัย ภาค ๑ ศรีโพธิ. สุราษฎร์ธานี : โรงพิมพ์ธรรมทาน, ๒๕๐๓.

_____ มหาราช. นครหลวงฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. อักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๗.

ศิลปากร, กรม. พระยาราชกปิตัน (ฟรานซิส ไล้ท์) ผู้สำเร็จราชการเกาะพริ้นซ ออฟ เวลลส์. นางนันทา วรเนติวงศ์ (เรียบเรียง) พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗.

_____. เอกสารของครอว์ฟอร์ด. นายไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (ผู้แปล). นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

_____. เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา. นันทา สุตกุล (แปล). พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔.

_____. เอกสารของเฮนรี เบอร์นี่ เล่ม ๑ - ๒. สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (แปล). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๔.

ศิลปากร, กรม. เอกสารของเฮนรี่ เบอร์นี่ เล่ม ๒ ตอน ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔.

สวัสดิ์ รัตนเสวี. ตำนานพระบรมธาตุจังหวัดนครศรีธรรมราช. พระนคร : บริษัทชุมนุมช่าง จำกัด (แผนกการพิมพ์), ๒๕๐๙.

เอกวิทย์ ณ ถลาง (ผู้รวบรวม). รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองถลาง. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนศิวพร, ๒๕๑๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอมรฤทธิธำรง (พร้อม ณ ถลาง)

ธำรงศักดิ์ อายุวัฒนะ. ราชสกุลจักรีวงศ์ และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ฉบับสมบูรณ์ (ภาคจบ). นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. นครศรีธรรมราช. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนบวรรัตนารักษ์ ณ เมรุวัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ๑๐ มิถุนายน ๒๕๑๕).

ประพฤทธิ์ และประเสริฐ ณ นคร. ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ(ไม่)เค็ม. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๔. (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญเรือง ณ นคร ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน วันอาทิตย์ที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔).

พิฆเณศ, สำนักพิมพ์. คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุญไชย. นครหลวงฯ : โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๑๕. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นายชัช แดงดีเลิศ ณ เมรุวัดสุวรรณาราม นครหลวงฯ วันอาทิตย์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีชวด ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕).

ยอร์ช เซเดส์ ชำระและแปล. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๒ จารึกทวาราวดี ศรีวิชัย ละโว้. ตีพิมพ์ครั้งที่ ๒ (แก้ไขใหม่), พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๑๔.

๓. วิทยานิพนธ์

ชาติชาย พณานานนท์. "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" (รัชกาลที่ ๑ - ๓ : พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔)." วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๗.

สงบ ส่งเมือง. "ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘.

สุนทร หิรัญวงษ์. "สถานการณ์ในช่วงสมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๕๓." วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. "พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

อรียา เสถียรสุต. "เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสมัยการปกครองแบบเก่าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๔๓๕)." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

๔. วารสาร

ศิลปากร, กรม. ศิลปากร. ปีที่ ๑๕ เล่ม ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

_____. ศิลปากร. ปีที่ ๑๘ เล่ม ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๗.

_____. ศิลปากร. ปีที่ ๑๘ เล่ม ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘.

ภาษาอังกฤษ

๑. หลักฐานขั้นต้น(Primary sources)

Burney, Henry. The Burney Papers. England : Greeg International Publishers Limited, 1971.

Crawfurd, John. The Crawfurd Papers. Printed by order of the Vajeranana, National Library, Bangkok, 1915.

Crawfurd, John. Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China. Kuala Lumper : Oxford University Press, 1967.

Low, James. The British Settlements of Penang. London : Oxford University Press, 1972.

๒. หลักฐานขั้นรอง (Secondary sources)

Begbie, P.J. The Malayan Peninsula. Kuala Lumper : Oxford University Press, 1967.

Bonney, R. Kedah 1771 - 1821, The Search for Security and Independence. Kuala Lumper : Oxford University Press, 1971.

Coedes, G. The Indianized States of Southeast Asia. Kuala Lumper : University of Malaya Press, 1968.

Gullick, J.M. A History of Selangor 1742 - 1957. Singapore : Eastern University Press Ltd., 1960.

Hall, D.G.E. A History of South-East Asia. Third Edition, New York : St. Martin's Press, 1970.

Marrison, G.E. "The Siamese Wars with Malacca During the Reign of Muzaffar Shah" Journal of the Malayan Branch Royal Asiatic Society. Vol. XXIII. Part I. March, 1949. (London) pp. 61 - 66.

Mills, L.A. British Malaya 1824 - 1867. Kuala Lumper : Oxford University Press, 1966.

Tarling, Nicholas. British Policy in the Malay Peninsula and Archepolago 1824 - 1871. Journal of the Royal Asiatic Society. Vol. XXX, Pt. 3. (No. 179) : The Alden Press (Oxford) Limited., Oct. 1957.

Teeuw, A. and Wyatt, D.K. Hikayat Patani, the story of Patani. Vol. I; Vol. II. The Hague, Martinus Nijhoff, 1970.

Turnbull, C.M. The Straits Settlements 1826 - 1867. Athlone Press, 1970.

Wheatley, Paul. The Golden Khersonese. Kuala Lumper : University of Malaya Press, 1961.

Winstedt, R.O. Wilkinson, R.J. A History of Perak. Kuala lumper : Perchetakan MAS Sdn Bhd. 1974. (M.B.R.A.S. Reprints. No. 3)

Winstedt, Richard Olof. A History of Malaya. Kuala Lumper : Marican, 1968.

Wolters, O.W. "Tambralinga," Bulletin School of Oriented and African Studies University of London. Vol. XXI : Part 3, 1958.

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ให้มาแก่หลวงเทพเสนาแลกรมการเมืองนครศรีธรรมราช เรื่องตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร เป็นพระยาศรีธรรมาโศกราช พระยานครศรีธรรมราช*

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุสมุหกลาโหมให้มาแก่หลวงเทพเสนาผู้ว่าที่จ่า ขุนศรีสมผู้ว่าที่เทพเสนาแลกรมการ ด้วยเจ้าพระยานครเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทแจ้งราชการ ณ กรุงเทพพระมหานคร ให้กราบทูลพระกรุณาว่า เจ้าพระยานครแก่ชราหูหนักจักขุมืดหลงลืม จะทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไปมิได้ จะขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าฝ่ายปากใต้เมืองนครเป็นเมืองเอกใหญ่กว่าหัวเมืองทั้งปวง แล้วก็เป็นที่พำนักอาศัยแก่เมืองแขก แลลูกค้าวาณิชนานาประเทศไปมาค้าขายมิได้ขาด เจ้าพระยานครสูงอายุว่าหลงลืมจะทำราชการสืบไปมิได้ก็ให้เจ้าพระยานครเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีศรีโศกราชวงษ์เชฏฐพงษ์ลือชัยอนุทัยธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ และพระบริรักษ์ภูเบศรนั้นเป็นผู้ว่าราชการมาในเจ้าพระยานครช้านานรู้ขนบธรรมเนียมสัจซื่อมั่นคง แล้วก็ได้คุมกองทัพไปต่อเรือรบเรือไล่ยกไปตีอ้ายพม่า ณ เมืองถลางจนเสร็จราชการจับได้อ้ายพม่าแลปืนส่งเข้าไปเป็นอันมาก พระบริรักษ์ภูเบศรมีความชอบสมควรที่จะชุบเลี้ยงให้ออกไปรั้งเมือง ครองเมืองสำเร็จกิจสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎรต่างพระเนตรพระกรรณได้ ให้เอาพระบริรักษ์ภูเบศรผู้ช่วยราชการเป็นพระยานครศรีธรรมราชออกมาว่าราชการรักษาบ้านเมืองสำเร็จกิจสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎร เมืองนครสืบไป จึงตั้งพระบริรักษ์ภูเบศรผู้ช่วยราชการเป็นพระยาศรีธรรมโศกราชชาติเดโชไชย มหัยสุริยาธิบดี

---

*ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) เลขที่ ๑๖.

อภัยพิรียปรากรมพาหุ พระยานครศรีธรรมราช ออกมาว่าราชการรักษาบ้านเมือง สำเร็จสุขทุกข์ของราษฎรด้วยกรมการเมืองนคร ตามพระราชกำหนดกฎหมายพิกัดอัตราอย่างธรรมเนียมสืบมาแต่ก่อน แลให้กรมการพังบังคับบัญชาพระยานครศรี-ธรรมราชคนใหม่แต่ซึ่งชอบด้วยราชการ อย่าให้ถือเปรียบแก่งแย่งเสียราชการไป แต่สิ่งหนึ่งได้แลให้พระยานครมีน้ำใจโอบอ้อมเมตตากรุณาแก่สมณะชีพราหมณ์ไพร่บ้านพลเมืองลูกค้าวาณิชให้อยู่เย็นเป็นสุข จะกะเกณฑ์ใช้ราชการสิ่งใดให้ทั่วหน้าเสมอกัน จะพิพากษาตัดสินคดีถ้อยความกิจสุขทุกข์ของราษฎรประการใดให้เป็นยกเป็นธรรม อย่าให้เห็นแก่อามิสสินจ้างสินบนลำเอียงเข้าด้วยฝ่ายโจทย์ฝ่ายจำเลย กลับเท็จเป็นจริง กลับจริงเป็นเท็จกลบเกลื่อนข้อความให้ฟั่นเฟือน ให้ผู้มีชื่อได้ความยากแค้นเคือดร้อนแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ อนึ่งพระราชกำหนดกฎหมายแลพระอัยการข้อใดกระทงใดเคลือบแฝงแคลงอยู่จะเอาไว้พิจารณามิได้ก็ให้ส่งเข้าไป ณ กรุงเทพพระมหานคร แล้วให้แต่งเสมียนทนายเข้าไปจำลองคัดเอาพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการซึ่งชำระ ณ กรุงเทพพระมหานครออกไปไว้พิจารณาว่ากล่าวตัดสินคดีถ้อยความของราษฎรสืบไป อนึ่งเรือรบเรือไล่ค่ายคูประตูเมือง พ่วงรอหอรบศาลากลาง จวนทำเนียบคุกตะราง สำหรับใส่ผู้ร้าย โรงปืนใหญ่น้อยสำหรับเมือง สิ่งใดไม่มีแลชำรุดปรักหักพังอยู่ ก็ให้พระยานครศรีธรรมราช ว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงานให้ตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นไว้ให้มั่นคงจงดี อย่าให้ชำรุดปรักหักพังอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งเมืองตรังเป็นเมืองล่อแหลมอยู่ฝ่ายทะเลตวันตกจะไว้ใจมิได้ ให้พระยานครศรีธรรมราชปรึกษาด้วยกรมการกะเกณฑ์หลวงขุนหมื่นแลชาวด่านคุมเรือรบเรือไล่สรรพไปด้วยปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเครื่องศาสตราอาวุธ ออกไปอยู่พิทักษ์รักษาประจำคอด่านทั้งกลางวันกลางคืน ลาดตระเวนฟังข่าวราชการหน้าด่านต่อแดนจงเนือง ๆ อย่าให้อ้ายสลัดเหล่าร้ายแลพม่ารามัญเล็ดลอดจู่โจมเข้ามาจับเอาผู้คนไปได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้ามีราชการมาประการใด ให้ช่วยกันรบพุ่งต้านทานเอาชัยชนะไว้ให้จงได้ แล้วให้เร่งรีบบอกหนังสือเข้าไป ณ กรุงเทพพระมหานคร แลหัวเมืองต่อกันโดยเดร็ว อนึ่งปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเป็นกระหุ้งราชการ ให้พระยานครศรีธรรมราชจัดแจงหาปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวขึ้นไว้สำหรับเมืองให้ได้จงมาก ชุกมีราชการมาประการใดจะได้เอาจ่าย

ราชการทันท่วงทีไม่ขัดสน แล้วให้ว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงานให้เอาปีนใหญ่น้อยออกขัดสีโชลมน้ำมัน เอาดินประสิวออกตากแดดจงเนือง ๆ อย่าให้ปีนเป็นสนิมคร่ำคร่า แลดินอับราเสียไปได้ ปืนใหญ่นั้นมีรางล้อรางเกวียนใส่แล่ปืนน้อยนั้นให้มีบันไดแก้ววางจงทุกบอก อนึ่งข้าวเป็นกระทู้ราชการข้อใหญ่ถึงเทศกาลจะได้เรียกหางข้าวค่านา แล้วให้พระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวตักเตือนกรมการเจ้าพนักงาน กำกับกันรังวัดนาเรียกหางข้าวค่านาขึ้นใส่ยุ้งฉางไว้จงทุกปีได้เป็นจำนวนข้าวค่านาบีละมากน้อยเท่าใดให้บอกเข้าไปให้แจ้ง อนึ่งส่วยสาอากรซึ่งขึ้นท้องพระคลังหลวงบรรดามีอยู่ ณ เมืองนครแขวงเมืองนครมากน้อยเท่าใด ถึงงวดปีแล้วก็ให้ว่ากล่าวตักเตือนเร่งรัดนายอากรแลนายกองนายหมวดผู้คุมเลกข้าส่วยให้คุมเอาส่วยอากรเข้าไปส่งแก่ชาวพระคลัง ณ กรุงเทพพระมหานครให้ครบจงทุกงวดทุกปีอย่าให้ส่วยสาอากรของหลวงขาดค้างล่วงงวดล่วงปีไปแต่จำนวนหนึ่งได้ อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารทก็ให้พระยานครศรีธรรมราชพร้อมด้วยกรมการ พระหลวงขุนหมื่นส่วยส้องกองช้างตราภูมคุ้มห้าม กราบถวายบังคมพระราชอุทิศรับพระราชทานถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาทุกปีอย่าให้ขาดถ้าผู้ใดขาดมิให้ถือน้ำให้บอกส่งตัวผู้นั้นเข้าไปยังลูกขุน ณ ศาลา จะเอาตัวเป็นโทษตามบทพระอัยการ อนึ่ง เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองเอกถึงงวดปีแล้วให้จัดแจงแต่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการส่งเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปีละสองงวด แบบโบราณราชประเพณีสืบมาแต่ก่อนจงทุกปีอย่าให้ขาด อนึ่งพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์พระวิหาร การเปรียญ วัดวาอาราม ณ เมืองนคร แขวงเมืองนครแห่งใดตำบลใดชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่ ก็ให้พระยานครศรีธรรมราชมีน้ำใจอยู่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาชักชวนกรมการแลอาณาประชาราษฎรปฏิสังขรณ์ขึ้นให้รุ่งเรืองสุกใสถวายพระราชกุศลเข้าไป ณ กรุงเทพพระมหานคร อนึ่ง ดีบุกนอระมาดงาช้างเป็นสินค้าหลวงสำหรับจะได้ตอบแทนสลุบกำปั่นลูกค้านานาประเทศให้พระยานครศรีธรรมราชขวนขวายจัดแจงหาดีบุกนอระมาดงาช้างส่งเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายจงเนือง ๆ จะได้เป็นความชอบสืบไป แลให้พระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวกำชับห้ามปรามแก่เสมียนทนายสมัครสมาอาศัยพรรคพวกสมกำลังข้าทาสอย่าให้คบหากันสูบฝิ่นกินฝิ่นซื้อฝิ่นขายฝิ่นเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสะดมฉกลักช้างม้าโคกระบือและกระทำข่มเหงตัดพกฉกชิงฉ้อ

ตระบัดเอาพัสดุทองเงินเครื่องอัญญะมณีของสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรไพร่บ้านพลเมืองลูกค้าวาณิช ณ ทางบกทางเรือให้ผู้มีชื่อได้ความยากแค้นเคืองร้อน และคบหากันทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญวัดวาอาราม ฆ่าช้างเอางา และขนายฆ่าสัตว์อันมีคุณ ตัดต้นไม้อันมีผล ลอบลักซื้อขายสิ่งของต้องห้าม และกระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าผู้ใดมิฟังมีผู้ร้องฟ้องว่ากล่าวพิจารณาเป็นสัจเอาตัวผู้กระทำผิดเป็นโทษตามโทษานุโทษและกฎหมายสำหรับที่จะบังคับบัญชาว่าราชการบ้านเมืองนั้นได้ปิดตราพระคชสีห์ส่งให้พระยานครใหม่ออกมาด้วยแล้ว ครั้นลุสารตรานี้ไซร้ก็ให้กรมการผู้อยู่ว่าราชการเมืองจัดแจงตราจำนำและกฎหมายสารบาญชี้กระทงความเก่าใหม่สัททนดนใช้ไร่นาส่วยสาอากรบรรดามีตามตำราสิบสองเดือนสำหรับผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชสืบมาก่อนส่งให้แก่พระบริรักษ์ภูเบศรผู้เป็นพระยานครศรีธรรมราชใหม่ตามอย่างธรรมเนียมให้พระยานครรับราชการตามตำแหน่งพนักงานพระราชกำหนดกฎหมายขนบธรรมเนียมพิกัดอัตราสืบมาแต่ก่อนให้ชอบด้วยราชการจงทุกประการ อย่าให้เสียราชการแผ่นดินไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ และให้กรมการผู้อยู่ว่าราชการเมืองกระทำตามท้องตรารับสั่งมานี้จงทุกประการ สารตรามา ณ วันพุธเดือนเก้าแรมสิบค่ำ จุลศักราชพันร้อยเจ็ดสิบสามปีมะแมนักษัตรตรีนิศก

กฎให้แก่พระบริรักษ์ภูเบศร ผู้เป็นพระยานครศรีธรรมโศกราช สำหรับถือปฏิบัติราชการ*

กฎให้แก่พระบริรักษ์ภูเบศรผู้เป็นพระยานครศรีธรรมโศกราชชาติเดโช-ไชยมไหยสุริยาธิบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุพระยานครศรีธรรมราช ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า พระบริรักษ์ภูเบศรได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านาน มีความชอบ ทรงพระมหากรุณาชุบเกล้าชุบกระหม่อมให้เป็นพระยานครศรีธรรมราชออกมาครองเมืองรับกิจราชการโดยกฎหมายอย่างขนบธรรมเนียม

---

*ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ.๒๓๕๔) เลขที่ ๑๕.

แผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราชมาแต่ก่อน แลลักษณะทุกวันนี้เมืองข้าขอบขัณฑสีมาปากใต้ฝ่ายเหนือตะวันตกตะวันออกโดยปริมณฑลรอบคอบไม่สงบราบคาบกอบไปด้วยจุลาจลทำการณรงค์สงครามเกิดการรบพุ่งกันทุกแห่งทุกตำบลอยู่ ถ้าพระยานครศรีธรรมราชออกมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ให้ตรวจตราดูถ้ำแพงแลค่ายคูประตูเมืองพ่วงรอหอรบเชิงเทินการสิ่งใดซึ่งชำรุดปรักหักพังอยู่นั้น ให้พระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวตักเตือนเร่งรัดแก่กรมการเจ้าพนักงานให้เร่งทำแลตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นไว้ให้ดีจงแน่นหนามั่นคงจงทุกหน้าที่พนักงาน อย่าให้ชำรุดปรักหักพังอยู่แต่หน้าที่หนึ่งได้ประการหนึ่งให้ตรวจดูสารบาญชีเลกคงสักจำนวนปีเถาะเบญจศกปีมะโรงฉอศก เป็นเลกหมวดใดกองใด แลเลกหัวเมืองนายที่บรรดาแว่น แคว้นแขวงจังหวัดขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำนวนเลกมากน้อยเท่าใดให้คัดบาญชีมาอ่านจงเนือง ๆ ให้จะเจนจำนวนเลกไว้จงมั่นคงมีราชการจะได้กะเกณฑ์สะดวก แลเลกหมวดใดกองใดซึ่งเกียจคร้านหลบหลีกหนีละมุลนายเสีย ออกไปซุ่มซ่อนอยู่ ณ ตรอกห้วยธารเขามิได้เข้ามารับพระราชทานสักครั้งก่อนแลครั้งนี้ ขาดมิได้จับราชการแผ่นดิน ให้พระยานครศรีธรรมราชแต่งพระหลวงขุนหมื่นซึ่งสัตย์ซื่อมั่นคงดีนั้นออกไปว่ากล่าวชักชวนเกลี้ยกล่อมโดยเมตตาจิต ให้ผู้มีชื่อเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ตามถิ่นฐานที่ภูมิลำเนาให้บริบูรณ์มั่งคั่ง ได้มากน้อยเท่าใดให้บอกบาญชีเข้าไปยังกรุงเทพพระมหานครให้แจ้ง อนึ่ง ให้ตรวจดูปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิวเครื่องศาสตราอาวุธให้รู้ว่าดีแลชำรุดมีอยู่มากน้อยเท่าใด ซึ่งชำรุดนั้นพอจะตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นเป็นราชการได้ ก็ให้ตกแต่งซ่อมแปลงขึ้นให้ดีไว้สำหรับเมืองสืบไป ปืนใหญ่น้อยซึ่งดีอยู่มิได้ชำรุดแลดินประสิวนั้น ก็ให้ว่าแก่หมู่พนักงานให้เอาปืนโซลมน้ำมันแอเอาดินออกตากแดดจงเนือง ๆ อย่าให้ดินอับราปืนเป็นสนิมคร่ำคร่าอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งให้ตรวจดูเรือรบเรือไล่ในอัตรานอกอัตราสำหรับเมือง มีจำนวนอยู่มากน้อยเท่าใดดีแลชำรุดประการใด ซึ่งชำรุดอยู่นั้นก็ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่เจ้าหมู่พนักงานเร่งตกแต่งซ่อม แปลงล้มยาลาภรขึ้นไว้ให้ดีจงทุกลำทุกหมู่พนักงาน อย่าให้เรือรบเรือไล่ชำรุดทรุดโทรมอยู่แต่ลำหนึ่งได้ แล้วให้ทำร่มเงาเอาขึ้นแห่งคานน้ำไว้จงทุกลำ อย่าให้เรือรบเรือไล่ตากแดดตราฝนผุเปื่อยเสียราชการไปแต่ลำหนึ่งได้ ถ้า

ถึงเทศกาลอ้ายสลัดศัตรูญวนเหล่าร้ายจะเข้ามากระทำเบียดเบียนจับกุมผู้คนลูกค้าวาณิช
ข้าขอบขัณฑสีมาซึ่งสัญจรไปมาค้าขายประการใด ก็ให้แต่งเรือรบเรือไล่นายเรือปลัด
เรือให้พลรบพลกรรเชียงสรรพไปด้วยปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิว เครื่องศาสตรา
อาวุธครบตามเกณฑ์ออกลาดตระเวนจงทุกอ่าวทุ่งบรรจบถึงด่านแดนหัวเมืองต่อกันจง
กวดขันทั้งกลางวันกลางคืน ถ้าได้ข่าวว่าอ้ายสลัดศัตรูและญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้า
มาจับผู้คนประการใด ก็ให้ออกก้าวสกัดติดตามรบพุ่ง แล้วให้บอกราวข่าวถึงหัวเมือง
ต่อกัน ให้แต่งเรือรบเรือไล่ออกช่วยกันก้าวสกัดติดตามรบพุ่งจับกุมเอาอ้ายสลัดและญวน
เหล่าร้ายให้เข็ดคร้ามย่อท้อ อย่าให้อ้ายสลัดศัตรูและญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามาจับ
ผู้คนข้าขอบขัณฑสีมาไปแต่คนหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าแลพระยานครศรีธรรมราช
กรมการพนักงานประมาทละเมินเสีย มิได้แต่งเรือรบเรือไล่ออกลาดตระเวนโดย
พระราชกำหนดนี้ แลอ้ายสลัดศัตรูญวนเหล่าร้ายเล็ดลอดเข้ามาจับผู้คนไปได้ประการ
ใด พระยานครศรีธรรมราชกรมการพนักงานก็คงจะมีโทษโดยพระราชกำหนด
ประการหนึ่งเมืองแขกทั้งปวงยังไม่ราบคาบ ให้แต่งหลวงขุนหมื่นทแกล้วทหารโดย
ควร กอบไปด้วยปืนกระสุนดินประสิวเครื่องศาสตราอาวุธครบมือออกไปตรวจด่าน
ตระเวนด่านปลายด่านแดนหัวเมืองสอดแนมเอาข่าวราชการให้จงรู้ได้ ถ้าได้ข่าวว่า
เมืองแขกมิได้ตั้งอยู่ในสุจริตคบคิดกันจะยกเข้ามากระทำประทุษร้ายประการใด พอ
กำลังข้าหลวงกองตระเวนจะรบพุ่งจับกุมเอาตัวได้ ก็ให้รบพุ่งจับกุมเอาตัวจงได้
ถ้าแขกเหลือกำลังให้บอกหนังสือไปยังหัวเมืองให้แต่งกองออกช่วยรบพุ่งเอาชัยชนะ
จงได้ อนึ่งทุกวันนี้การณรงค์สงครามยังไม่สงบ พระยานครศรีธรรมราชกรมการ
คิดอ่านปรึกษาหารือจัดแจงบำรุงส่องสุมหมู่โยธาทวยหารให้ชำนิชำนาญในการยุทธไว้
จงสรรพ ถ้าเห็นพรรคพวกสมกำลังของผู้ใดองอาจมาดแกล้วหาญก็ให้จัดบำรุงตั้งแต่ง
เป็นหลวงขุนหมื่นนายกองนายหมวดควบคุมเลกอาทมาตไว้เป็นหมวดเป็นเหล่าจงพร้อม
มูล มีการณรงค์สงครามชุกค่ำคืนประการใด จะได้กะเกณฑ์เอาทันท่วงทีราชการโดย
สะดวก อนึ่ง ให้พระยานครศรีธรรมราชปรึกษาหารือด้วยกรมการทั้งปวงจัดแจงชำระ
ดูพระอัยการและพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ บทใดข้อใดซึ่งต้องด้วยขนบธรรมเนียม
แผ่นดินควรคงเคยพิจารณาว่ากล่าวประการใด ก็ให้คงไว้บังคับบัญชาว่ากล่าวโดย

พระราชกำหนดกฎหมายบทใดข้อใดเคลือบแคลงอยู่จะเอาไว้พิจารณาชำระว่ากล่าว มิได้ก็ให้จัดแจงบอกส่งเข้ามา ขอลอกจำลองออกไปใหม่ไว้บังคับบัญชาสำหรับแผ่นดินสืบไป ประการหนึ่งให้พระยานครศรีธรรมราชว่าราชการบ้านเมืองพร้อมด้วยปลัดยกกระบัตรกรมการจงเป็นยกเป็นธรรม ให้เป็นเอกจิตเอกฉันท์น้ำหนึ่งใจเดียว อย่าให้มีความฉันทาโทษริษยาถือเปรียบขัดแก่งแย่งกันให้เสียราชการแผ่นดินไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งจะพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเนื้อความของทวยราษฎรทั้งปวงโดยมูลคดีประการใด ให้ควรตั้งอยู่ในคดีทั้งสี่คือ ฉันทาคติ โทษาคติ ภัยยาคติ โมหะคติ อย่าให้กอบไปด้วยความอิจฉาริษยาความโกรธ ความจองเวรด้วยภัยต่าง ๆ ความหลงให้พิจารณาจงเป็นยกเป็นธรรมด้วยอุเบกขาญาณประเสริฐ อย่าให้อาสัจอาธรรมเห็นแก่หน้าบุคคลและอามิสสินจ้างสินบนเข้าด้วยฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยกลับเท็จเป็นจริงกลับจริงเป็นเท็จทำกลบเกลื่อนเนื้อความให้พ้นเพื่อนให้ทวยราษฎรทั้งปวงมีความยากแค้นเคืองร้อนผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ประหารหนึ่งให้พระยานครศรีธรรมราชมีน้ำใจโอบอ้อมแก่สมณชีพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรไพร่พลเมืองลูกค้าวาณิชให้ชักชวนกันทำบุญให้ทานจำเริญเมตตาภาวนาสดับตรับฟังพระธรรมเทศนารักษาศีลห้าเป็นนิจสิน ศีลแปดเป็นอดิเรกศีลจงเพียง ๆ แลควรให้ตั้งอยู่ในทศกุศลกรรมบถโดยพระราชกำหนดซึ่งโปรดพระราชทานออกไปไว้ ก็จะได้พาตัวไปสู่สุขคติภูมิอันประเสริฐ อนึ่ง เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่ ราชการพนักงานมีเป็นอันมากถ้ากรมการที่ใดว่างอยู่ยังไม่มีตัว ก็ให้พระยานครศรีธรรมราชปรึกษาด้วยหลวงปลัดกรมการจัดแจงเอาผู้มีชื่อซึ่งมีสติปัญญาสัตย์ซื่อมั่นคงดีนั้น มาตั้งแต่งขึ้นเป็นกรมการให้ครบตำแหน่งถ้าจัดแจงได้ผู้ใดเป็นกรมการที่ใด ให้บอกส่งตัวผู้นั้นเข้าไปให้รับเอาตราตั้งต่อเจ้าพนักงาน ณ กรุงเทพพระมหานคร ประการหนึ่งพึงให้บำรุงพระสงฆ์เถระเณรผู้เล่าเรียนฝ่ายคันถุระวิปัสสนาธุระจงทุกวัดวาอาราม จะได้เป็นการกุศลสืบไป อีกประการหนึ่งให้ตรวจดูพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์พระศรีมหาโพธิ์พระวิหารการเปรียญวัดวาอาราม แห่งใดตำบลใดซึ่งชำรุดปรักหักพังเศร้าหมองอยู่นั้นให้ชักชวนพระหลวงขุนหมื่นกรมการและอาณาประชาราษฎรผู้มีศรัทธาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระขึ้นให้สุกใสรุ่งเรือง ถวายพระราชกุศลสืบไป อย่าให้วัดพระชำรุดปรักหักพัง

เศร้าหมองอยู่ได้ อนึ่ง ข้าวเป็นกระทู้ราชการ ถ้าถึงเทศกาลทำนาให้ตักเตือนว่ากล่าวแก่อาณาประชาราษฎรให้ขักขวนกันทำไร่นาจงเต็มภูมิให้ได้ผลเมล็ดข้าวจงมากจะได้เป็นกำลังราชการ แลทำบุญให้ทานเป็นการกุศลสืบไป อนึ่ง ถ้าแลพระยานครศรีธรรมราชจะมีจประฏิพัทยินดีในสตรีภาพผู้ใดอันมีบิดามารดาญาติวงศ์พงศาปกครองอยู่โดยปรกติ ก็ให้ตกแต่งผู้ไปว่ากล่าวสู่ขอตามธรรมเนียม ถ้าบิดามารดาญาติวงศ์พงศายอมยกให้บันโดยปรกติสุจริต จึงให้รับมาเลี้ยงดูตามประเพณีคดีโลก อย่าให้ทำข่มเหงฉุดคร่าลากเอาดูกสาวหลานสาวของอาณาประชาราษฎรผู้หวงแหนโดยพละการของอาตมาตามอิฏฐารมณ์ให้ราษฎรมีความวิบัติเดือดร้อนผิดด้วยพระราชบัญญัติแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่ง ส่วยสาอากรซึ่งขึ้นในท้องพระคลังหลวงกรุงเทพพระมหานคร บรรดามีอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราช แขวงหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช เป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ถ้าถึงงวดถึงจำนวนจะได้ส่งก็ให้พระยานครศรีธรรมราชว่าแก่กรมการพนักงานให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่นายที่นายอากรให้เร่งคุมส่วยของหลวงเข้าไปส่งยังเจ้าจำนวนกรุงเทพพระมหานครจงทุกงวดทุกจำนวน อย่าให้ส่วยของหลวงค้างเกินล่วงงวดล่วงจำนวนไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลจำนวนเงินทอดเงินปลงของหลวงซึ่งค้างอยู่เท่ามากน้อยเท่าใดก็ให้พระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวเร่งรัดส่งเข้ามาให้ครบจงเสร็จสิ้นเชิง อย่าให้พระราชทรัพย์ของหลวงค้างเกินอยู่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ซึ่งว่ากล่าวมาทั้งนี้ตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมโดยประมาณ ให้พระยานครศรีธรรมราชพึงอ่านพระราชกำหนดโดยพระราชโอวาทนี้จงเนือง ๆ ให้เจนปากเจนใจไว้จงทุกข้อทุกกระทงจะได้บังคับบัญชากิจราชการสะดวกสืบไป ถ้าแลราชการผันแปรโดยปรกติเหตุและปัจจุบันเหตุประการใด ก็ให้คิดอ่านผ่อนปรนผันแปรโดยข้อราชการให้ชอบจงทุกประการ สุดแต่อย่าให้เสียราชการแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ กฎให้ไว้ ณ วันพุธ เดือนเก้า แรมสี่ค่ำ จุลศักราชพันร้อยเจ็ดสิบสามปีมะแมตรีนิศกฯ

ภาคผนวก ข.

ท้องตรา เจ้าพระยาอัครมหาเสนา ถึงหลวงพรหมเสนาและหลวงเทพเสนา กรมการเมืองนครฯ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยานครผู้มีความชอบเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมโศกราช*

๑ สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกลาโหม ให้มาแก่หลวงพรหมเสนาผู้ว่าที่ปลัดหลวงเทพาเสนา ผู้ว่าที่จ่าและกรมการเมืองนคร ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า เมืองไทรนั้นแต่ก่อนเมื่อพระยาไทรยังอยู่ ณ เมืองไทร หาเป็นที่วางพระทัยได้ไม่ ด้วยพระยาไทรคิดราชการไม่ซื่อตรงต่อกรุงเทพพระมหานคร แลเมื่อ ณ ปีมะเส็งตรีนี้ศกบอกข้อราชการออกไปว่าอ้ายพม่าจะยกมากระทำแก่เมืองปากใต้ ให้พระยาไทรจัดซื้อข้าวเตรียมคนและเรือไว้ให้พร้อมจะได้อุดหนุนช่วยกันรบพุ่งทันท่วงที พระยาไทรก็หากระทำตามท้องตราไม่ หลีกตัวลงไปอยู่ ณ ที่มะโระ แม้มีราชการมาก็จะเสียเมืองไทร พระยานครมิไว้ใจก็ลงไปป้องกันรักษาเมืองไทร พระยาไทรเป็นคนผิดหนีลงไปอยู่ ณ เมืองเกาะหมาก ภายหลังตนกูมหาปัตตนกูโยโสแขกนายไพร่มิชื่อซึ่งอยู่ ณ เมืองไทรกลับเป็นขบถคบคิดกันคุมสมัครพรรคพวกลงมาจะตีกองทัพพระยานคร พระยานครรู้ความแต่งกองทัพออกสู้รบ พวกอ้ายแขกแตกหนีไป พระยานครเอาเมืองไทรไว้ได้ครั้งนี้สิ้นพระธุระไปทางหนึ่ง พระยานครควรมีความชอบเป็นอันมาก โปรดเกล้า

---

*ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๘๔ (พ.ศ. ๒๓๖๕) เลขที่ ๑๑ (คัดลอกจากตัวเขียนมาเป็นตัวอักษรปัจจุบัน)

โปรดกระหม่อมให้เลื่อนพระยานครขึ้นเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมโศกราช ชาติเดโชไชมหัยสุริยาธิบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุเจ้าพระยานครศรีธรรมราช พระราชทานเมืองไทรบุรีเประให้ขึ้นแก่เมืองนคร ให้เจ้าพระยานครเป็นผู้ สำเร็จราชการจัดแจงเมืองไทรเมืองเประให้ราบคาบ แต่งเงินส่วยษาอา- กรณเมืองไทรซึ่งจะได้เข้าท้องพระคลังหลวงนั้น สิ่งใดจำนวนปีละมากน้อย เท่าใด ถึงกำหนดงวดปีแล้ว ก็ให้เจ้าพระยานครเรียกเอาเงินส่วยษา อากรส่งเข้าไป ณ กรุงเทพพระมหานครให้ครบ อย่าให้เงินหลวงขาดค้าง หลวงงวดลงปีไปแต่จำนวนหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว สารตรามา ณ วันพุธ เดือนยี่ขึ้นสิบค่ำ จุลศักราชนับร้อยแปดสิบสี่ ปีมะเมียนักสัต จัตวาศก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

เรื่องเมืองกลันตันแยกมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

เดิมเมืองกลันตันเป็นเมืองเล็ก ๆ ขึ้นกับเมืองตรังกานู ใน พ.ศ.๒๓๒๘ เมืองตรังกานูยอมอ่อนน้อมต่อไทย เมืองกลันตันก็ยังคงขึ้นกับเมืองตรังกานูซึ่งอยู่ในกำกับของเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมา พ.ศ. ๒๓๓๔ โปรดฯ ให้ยกเมืองตรังกานูไปอยู่ในกำกับของเมืองสงขลา

เมืองกลันตันแยกตัวออกจากเมืองตรังกานูไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยตรงในปีใดไม่ทราบแน่ชัด แต่พงศาวดารเมืองสงขลาของเจ้าพระยาวิเชียรคิรี(ชม) กล่าวว่า ใน พ.ศ. ๒๓๕๘ พระยากลันตันมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับพระยาตรังกานู พระยากลันตันจึงขอแยกตัวออกขึ้นตรงต่อเมืองสงขลา เจ้าพระยาสงขลา(บุญคุย) ไม่ยอมรับอ้างว่าเป็นพระราชประสงค์ของสมเด็จกรมพระราชวังบวรฯ ที่ทรงจัดให้เมืองกลันตันขึ้นกับเมืองตรังกานูจึงไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ พระยากลันตันจึงหันไปขอขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ทางเมืองนครศรีธรรมราชจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลเข้ามายังกรุงเทพฯ ทรงโปรดเกล้าฯให้เมืองกลันตันแยกออกจากเมืองตรังกานูไปขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราชตามความสมัครใจ[1] ในพงศาวดารเมืองสงขลาของเจ้าพระยาวิเชียรคิรี(บุญสงข์) กล่าวทำนองเดียวกัน แต่ระบุว่าเป็นปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ซึ่งหลักฐานทั้งสองผิดกันไป ๓ ปี คือ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ และปี ๒๓๕๕[2] ซึ่งตรงกับในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗)

---

[1] เจ้าพระยาวิเชียรคิรี(ชม) "พงศาวดารเมืองสงขลา" ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓, หน้า ๕๘.

[2] เจ้าพระยาวิเชียรคิรี(บุญสงข์) "พงศาวดารเมืองสงขลา" ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๐, หน้า ๒๐๘.

แต่ปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ ว่า เมืองกลันตันส่งดอกไม้ทองเงินให้เมืองนครศรีธรรมราชนำส่งเข้ากรุงเทพฯ ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ (เดือนยี่ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะแม จ.ศ. ๑๑๗๓)[๑] ตรงกับสมัยของพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)* แสดงว่าใน พ.ศ. ๒๓๕๔ เมืองกลันตันก็อยู่ในกำกับของเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว และคงจะอยู่ในกำกับของเมืองนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่สมัยของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(พัฒน์) แต่ไม่ทราบในปีใดแน่ชัด ทั้งนี้ปรากฏข้อความในหนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาสมุหกลาโหมถึงพระยากลันตันศรีตะวันกรมการว่า

> ...เมืองกลันตันนั้น แต่ก่อนเมืองนครได้ทำนุบำรุงชักนำให้เข้าไปเป็นข้าขอบขันธเสมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารแต่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าถวายทุกปี บัดนี้เจ้าพระยานครเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ให้พระบริรักษ์ภูเบศร เป็นพระยานครศรีธรรมราช ถ้าถึงงวดปีพระยากลันตันส่งดอกไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อใดก็ให้พระยากลันตันจัดแจงศรีตะวันกรมการคุมเอาดอกไม้ทองเงินไปยังเมืองนคร ให้พระยานครจัดแจงกรมการ ส่วนพนักงานนำดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าฯถวายตามอย่างแต่ก่อนนั้น ...[๒]

---

[๑] ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) เลขที่ ๖.

* พระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ (เดือน ๙ จ.ศ. ๑๑๗๓)

[๒] ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) เลขที่ ๒.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อความในหนังสือของเจ้าพระยาสมุหกลาโหมนับว่าน่าเชื่อถือมากกว่า เพราะเป็นหลักฐานขั้นต้นที่เป็นหนังสือราชการเขียนถึงเจ้าเมืองกลันตันในสมัยนั้น ส่วนพงศาวดารเมืองสงขลาเป็นหลักฐานที่แต่งในชั้นหลังคือ ในรัชกาลที่ ๔ และ ๕ ฉะนั้นพอจะสรุปได้ว่า เมืองกลันตันแยกจากเมืองตรังกานูมาอยู่ในกำกับของเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๒๓๕๔ หรือในสมัยของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(พัฒน์)

ส่วนสาเหตุที่เมืองกลันตันทะเลาะวิวาทกับเมืองตรังกานูจนถึงแยกตัวออกนั้น ไม่ปรากฏในหลักฐานอื่น ๆ นอกจากพอจะสันนิษฐานได้จากจดหมายเหตุว่า อาจจะเนื่องมาจากก่อนปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ไม่ทราบปีใดแน่ เจ้าเมืองตรังกานูและระตูปกาลันยกทัพมาตีเมืองกลันตัน พระยามนาราซึ่งอยู่ในเมืองกลันตันเปิดประตูรับระตูปกาลันเมือง พระยากลันตัน(หลงมะหะหมัด) ต้องหนีออกจากเมืองไป ต่อมาพระยากลันตัน(หลงมะหะหมัด) กับพระยาตำมหงงน้องชายช่วยกันตีเอาเมืองกลันตันกลับคืนมาได้[1] เรื่องนี้คงเป็นสาเหตุให้เมืองกลันตันไม่ถูกกับเมืองตรังกานูจนขอขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าวมาแล้ว ทางราชธานียินยอมตามความสมัครใจของเมืองกลันตันเพราะต้องการตัดปัญหามิให้เมืองกลันตันกับเมืองตรังกานูมีเรื่องวิวาทกันอีก และคงจะพิจารณาเห็นว่าถ้าไม่ยอมเมืองกลันตันอาจจะแยกตัวเป็นอิสระไปเนื่องจากโกรธเคืองกับฝ่ายเมืองตรังกานูและไม่พอใจเมืองสงขลาอยู่ในขณะนั้น

---

1 ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 (พ.ศ.2354) เลขที่ 2

ภาคผนวก ง.

ข้อตกลงเบื้องต้นระหว่างเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) กับนายเฮนรี่ เบอร์นี่ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ.2368 ที่เมืองไทรบุรี

Basis of A treaty of Peace and friendship between His Majesty the King of Siam and the Houble English East India Company, settled in behalf of the King of Siam by his Highness the Governor of Ligore and behalf of the Houble. Company by Captain Henry Burney in virtue of Powers granted to him by the Right Houble. William Pitt Lord Amherst Governor General of the British Possessions in India and by the Houble. Robert Fullerton Esquirs Governor of Prince of Wales Island and its Dependencies.

Article 1st The Governor of Prince of Wales Island will effect the removal of Rajah Hussein of Salangore from Perak, the prevent him from forcibly taking away such of the inhabitants of that country as may be unwilling to accompany him. The English nation entertains no desire to occupy Perak or to interfere with its Government.

Article 2nd The Governor of Ligore engages that no Siamese force, by land or Water, shall proceed to Perak or settle in the Country.

---

*Henry Burney, The Burney Papers. Vol. I, part IV, pp. 703-705.

Article 3rd The Governor of Ligore and Captain Burney engage that the Inhabitants of the Malayan, Siamese and British Territories shall have free trade and intercourse with Perak and with every Country subject to the Siamese and English Nations that all robbers, pirates, Murderers, and persons imprisoned or in chains for robbery, piracy or murder, who may escape into the English or Siamese territories shall be reciprocally surrendered-that debtoss thus absconding shall also be delivered up if they do not discharge the amount of their debts-and further, that these shall be free liberty of sale or purchase with respect to all supplies and provissions within the Siamese and English jurisdictions.

Article 4th The Government of Prince of Wales Island will negotiate with the Rajah of Salangore to obtain payment from him to the Governor of Ligor of a sum of Sph. Dollars two thousand (2000) for the Boats and other property, belonging to his Highness, which the Rajah of Salangore seized at Perak, and will provent that Rajah from disturbing the peace of Perak and it will further negotiate with the Rajahs of Salangore and Perak for the Establishment of an equitable boundary between their respective States.

Article 5th The Governor of Ligore engages that no Siamese force, by land or Water shall proceed to Salangore.

Article 6th The Government of Prince of Wales Island will engage, if the King of Quedah be restored to his Kingdom that His Majesty shall send the Golden and Silvers Flowers triennially and a sum of Spanish Dollars Four thousand (400) annually to Ligor for the Governor of Ligor to convey to the King of Siam. The English Nation entertains no desire to enterfere with the Government of Queda.

Article 7th The Governor of Ligor engages to proceed and report the subject of the preceding Article to the King of Siam, and if His Majesty approve of the same, His Highness will withdraw his men, permit the King of Queda to return to his Kingdom releasing force, by land or Water, shall enter the territories of Queda.

Article 8th The Government of Prince of Wales Island and the Governor of Ligor engage to adopt severally effectual measures for the suppression of piracy within their respective jurisdictions.

Article 9th The Governor of Ligor and Captain Burney engage that a sincere and lasting friendship and good understanding shall be established and cemented between the Siamese and English Nations.

Article 10th Captain Burney engages to forward one Copy of this treaty to be laid before (the) Right Houble the Governor General for His Loadshi's ratification and to come

himself in a Ship to Ligor within three (3) months.

Article 11th The Governor of Ligor engages to convey Captain Burney and another Copy of this treaty before His Majesty the King of Siam for His Majesty's ratification as soon as Captain Burney arrives at Ligor.

Article 12th The Governor of Ligor engages to return home within twenty (20) days with the Armament which he has brought to Queda. This Treaty was settled when His Highness the Governor of Ligor and Captain Henry Burney met at Queda this Seventeenth day of the Eighth Month 1187 of the Siamese year Fowl, Corresponding to the 31st day of fuly 1825 of the English mode of Computation.

Seal or Chop of Puhahoon
Chow Than, Chow Pya
Ligor-His Highness the
Governor of Ligor

(Signed) HENRY BURNEY CAPTAIN
Political Agent to
the Siamese States

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง.

สนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ ซึ่งมีนายเฮนรี่ เบอร์นี เป็นทูตฝ่ายอังกฤษ ทำกับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๙

ฉบับภาษาอังกฤษ*

ฯลฯ

Article 12th Siam shall not go and obstruct of interrupt Commerce in the States of Tringono and Calantan. English Merchants and subjects shall have trade and intercourse in future, with the same facility and freedom as they have heretofore had, and the English shall not go and molest, attack or disturb those States upon any pretence whatever.

Article 13th The Siamese engage to the English, that the Siamese shall remain in Kedah and take proper care of that Country and of its people; the inhabitants of Prince of Wales Island and of Kedah shall have trade and intercourse as heretofore. The Siamese shall levy no duty upon stock and Provisions such as Cattle, Buffaloes, Poultry, Fish, Paddy and Rice which the inhabitants of Prince of Wales Island, or ships there, may have occasion to purchase in Kedah, and the Siamese shall not farm

---

* Henry Burney, The Burney Papers, Vol I part III., pp. 381-383.

the mouths of Rivers or any streams in Kedah but shall levy fair and proper Import and Export duties. The Siamese furture engage, that when Chao Phya of Ligor returns from Bangkok, he shall release the slaves, personal servants, Family and Kindred belonging to the former Governor of Kedah and permit them to go and live wherever they please. The English engage to the Siamese, that the English do not desire to take possession of Kedah; that they will not attack or disturb it, nor permit the former Governor of Kedah or any of his follows to attack disturb or injure in any manner the territory of Kedah or any other Territory subject to Siam. The English engage that they will make arrangements for the former Governor of Kedah to go and live in some other Country and not Prince of Wales Island or Prye, or in Perak, Salengore, or any Burmese Country. If the English do not let the former Governor of Kedah go and live in some other Country as here engaged, The Siamese may countinue to levy and Export duty upon Paddy and Rice in Kedah. The English will not prevent my Siamese, Chinese or other Asiatics at Prince of Wales Island from going to reside in Kedah if they desire it.

Article 14th The Siamese and English muttually engage, that the Rajah of Perak shall govern his Country according to his own will. Should he desire to send the Gold and Silver Flower to Siam as heretofore, the English will not prevent his doing as he may desire. If Chao Phya of Ligor desire to send down to Perak, with friendly intention Forty or Fifty men whether

Siamese, Chinese or other Asiatic subjects of Siam, or if the Rajah of Perak desire to send any of his Ministers of officers to seek Chao Phya of Ligor, the English shall not forbid them. The Siamese or English shall not send any force to go and molest, attack or disturb Perak. The English will not allow the State of Salengore to attack or disturb Perak and the Siamese shall not go and attack or disturb Salangore. The arrangements stipulated in these two last Articles respecting Perak and Kedah, Chao Phya of Ligor shall execute as soon as he returns home from Bangkok.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉบับภาษาไทย

ฯลฯ

ข้อ ๑๒ เมืองไทไม่ไปขัดขวางทางการการค้าขาย ณ เมือง [ตรังกานู / กลันตัน] ให้ลูกค้าพวกอังกฤษได้ไปมาค้าขายโดยความสะดวกข้างหน้าเหมือนแต่ก่อน อังกฤษไม่ไปเบียดเบียนรบกวนเมือง [ตรังกานู / กลันตัน] ด้วย การสิ่งใด

ข้อ ๑๓ ไทสัญญาต่ออังกฤษว่าไทให้อยู่รักษาเมืองไซแล ไพร่พลเมือง [ใด / กระบือ / เปต / ไก่ / ปลา] เมืองไซแลคนเมืองเกาะหมาก เมืองไซจะได้ไปมาค้าขายอย่างเดิม แล ถ้า [เปลือก / สาน] ซึ่งเป็นเสบียงกาหารไพร่พลเมืองเมืองเกาะหมาก และกำปั่นในเมืองเกาะหมากต้องการจะซื้อแต่เมืองไซไทไม่เรียกภาษี และปากน้ำคลองใด ๆ ที่เมืองไซไทยไม่ตั้งส่วยภาษีไทยเรียกเก็บจังกอบภาษีตามสมควร ไทสัญญาว่าเจ้าพญานครกลับออกไปแต่กรุงจะปล่อยครอบครัวทาษบ่าวคนของพญาไซ อังกฤษไม่รบกวนเมืองไซและไม่ให้พญาไซคนเก่ากับบ่าวไพร่ของพญาไซคนเก่าไปรบกวนทำอันตราย สิ่ง [หนึ่ง / ใด] ณ เมืองไซและเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองไซและอังกฤษสัญญาว่าจะจัดแจงให้พญาไซคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น ไม่ให้พญาไซคนเก่าอยู่ที่เมืองเกาะหมาก ที่เมืองไซ ที่ [เมืองเปหระ / ส่ลาหงอ / เมืองพม่า] ถ้าอังกฤษไม่ให้พญาไซคนเก่าไปอยู่เมืองอื่นตามสัญญา ก็ให้ไท

๑ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๖๙) เลขที่ ๕. สมุดหนังสือสัญญาไทย อังกฤษ ทำไว้ต่อกันว่าด้วยไมตรีการบ้านเมือง ๑๔ ข้อ ท่างการค้า ๖ ข้อ เมื่อครั้งกะปิตันหันตรีบาระมีเป็นทูตเข้ามา ณ วัน ฯ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๗.

เรียกเอาภาษี เข้า [เปลือก / สาน] ที่เมืองไชเหมือนแต่ก่อน อังกฤษสัญญาว่า [ไท / แขก / จีน] ซึ่งอยู่ ณ เมืองเกาะหมาก จะมาอยู่ ณ เมืองไช อังกฤษไม่ห้ามปราม

ข้อ ๑๔ ไทกับอังกฤษสัญญาต่อกันว่า ให้พญาเปหระครองเมืองเปหระตามใจพญาเปหระ ถ้าพญาเปหระจะถวายดอกไม้ [ทอง / เงิน] ณ กรุงตามแต่ก่อนก็ตาม ใจพญาเปหระอังกฤษไม่ห้ามปราม เจ้าพญาณะคอรจะใช้ [ไท / แขก / จีน] คนฝ่ายไทลงไปเมืองเปหระโดยดี [๔๐ / ๕๐] คน ถ้าพญาเปหระจะใช้ศรีตะวันกรมการฝ่ายเมืองเปหระมาหาเจ้าพญาณะคอรอังกฤษไม่ห้ามปราม ไทอังกฤษไม่ยกกองทัพไปเบียดเบียนรบกวนเมืองเปหระ อังกฤษไม่ให้เมืองส่ลาหงอมารบกวนเมืองเปหระ ไทก็ไม่ไปรบกวนเมืองส่ลาหงอ การซึ่งสัญญาเมือง [ไช / เปหระ] ๒ ข้อนี้ต่อเมื่อพญาณะคอรกลับออกไปแต่กรุงจึงจะได้จัดแจงตามสัญญา

ฯลฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการศึกษา

ชื่อ นางสาวสุภาภรณ์ ตัณศลารักษ์

วุฒิการศึกษา สำเร็จอักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม)
มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2515

เข้าเป็นนิสิตแผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2516

สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรชั้นสูง สาขาวิชาประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2516

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย